

Glavni vir za socialnogodovinske vidike, torej predvsem za tiste segmente Albertonijevega prikaza, ki raziskujejo podeželsko družbo, so zlasti brixenske tradicijske knjige. Kot je znano, vsebuje ta skoraj izključno v južnonemško-avstrijskem prostoru razširjen tip vira zapise o darilnih in menjalnih listinah glede zemljiških posesti, ki zagotavljajo pravice in posest; za te zapise so – od 9., še posebej intenzivno pa od 11. stoletja dalje – skrbele predvsem cerkvene ustanove. Albertoni tu ponuja vse od objave Oswalda Redlicha (1886) najtemeljitejšo obdelavo tega za proučevano področje izjemno pomembnega vira in obenem njegovo najplodnejšo uporabo. Prek intenzivne recepcije izsledkov francoskih medievistov (Marc Bloch, Georges Duby, Philippe Dollinger, Robert Boutruche, Guy Bois in Pierre Toubert) in pod vplivom italijanske raziskovalne tradicije, ki se močno opira na francosko (Giuseppe Sergi, Giovanni Tabacco, Massimo Montanari, Paolo Cammarosano, Vito Fumagalli, Andrea Castagnetti), uspe Albertoni opraviti prepričljivo sintezo z izsledki raziskovanja te tematike v nemško-govorečem prostoru.

Pomemben del knjige predstavlja tudi uvodno poglavje »Tirol im Spiegel des Mittelalters« (str. 11–36), v katerem se Albertoni temeljito loti tradicionalnih omejitev tirolskega zgodovinopisja in pri tem med drugim poskuša pojasniti, zakaj se je takšen vir, kot so brixenske tradicijske knjige, doslej tako malo upoštevalo. Prva svetovna vojna kot izvorna katastrofa 20. stoletja predstavlja tudi glavno cezuro v tirolski medievistiki, ki so se ji posvečali predvsem na Univerzi v Innsbrucku. Medtem ko je pred vojno prevladovalo pozitivistično in kritični obravnavi virov zavezano raziskovanje, je v času med obema vojnama z zgodovinarji Hermannom Wopfnerjem, Ottom Stolzem in Franzem Huterjem – kljub nekaterim izvirnim zastavkom, denimo pri Wopfnerju – prav zgodovina srednjega veka zaradi obrambe nemštva v Južni Tirolski, ki je bila leta 1919 priključena Italiji, vse bolj postajala sredstvo ideološkega boja. Spoznavni interes raziskovanja srednjega veka se tudi v času po drugi svetovni vojni ni bistveno spremenil. To je med drugim večkrat vodilo k temu, da so družbene in gospodarske razmere 12. in 13. stoletja ostajale neraziskane in da so jih v glavnem brez upoštevanja izsledkov izventirolskih in mednarodnih raziskav projicirali v 10. in 11. stoletje. Metodološko izoliranost in stagnacijo innsbruškega deželnege zgodovinopisja, ki sta segali globoko v 70. leta 20. stoletja, je bilo mogoče odpraviti šele v zadnjih dveh desetletjih.

Prevod v bistvenih točkah sledi predlogi; v primerjavi z italijansko izdajo je bilo besedilo nekoliko skraćeno, podatki in opombah pod črto pa so bili dopolnjeni z literaturo, ki je izšla v času od italijanske izdaje. Besedilu so v dodatku priloženi štirje rodovniki (Rapotonov in starejših Welfov, Ariboncev, Sighardingov in Pilgrimidov), 19 preglednic, ki pojasnjujejo posamezne vidike raziskave, in devet zemljevidov, ki ponujajo prvo – ne le zemljepisno – orientacijo. To izredno navdihujoče delo zaključujeta še krajevno in imensko kazalo.

Gustav Pfeifer
Prevedla Anja Naglič

Darja Mihelič, **Piranska notarska knjiga (1289-1292), Tretji zvezek**. Ljubljana : ZRC SAZU 2002. 258 strani. (Thesaurus memoriale, Fontes ; 1).

Število znanstvenih delavcev, ki pri nas delajo na področju proučevanja in izdajanja srednjeveških listin in zapisov se sicer povečuje, vendar med najboljše poznavalce srednjeveškega gradiva primorskih mest in najbolj delavne brez dvoma sodi Darja Mihelič. Specializirala se je na izdajanje Piranskih notarskih knjig. Pred nami je že tretja iz serije objav piranskih notarskih knjig. Program edicij virov za slovensko zgodovino, sprejet leta 1972, je predvideval, da naj bi se strokovno delo zgodovinarjev usmerilo tudi na objave gradiva s področja Slovenske Istre, zlasti mest ob njeni obali. Prvenstveno naj bi se pripravile nove izdaje mestnih statutow in listinskega gradiva, posebej še objave notarskih knjig in izbor iz vicedomskih knjig. Tega dela se je sistematično lotila Darja Mihelič. Prvi dve notarski knjigi je izdala v zbirki Viri za zgodovino Slovencev v 7. (ocena: F. Gestrin, ZČ 38/1-2, 1984, str. 145-146) in 9. zvezku (ocena: I. Voje, ZČ 41/2, 1987, str. 365-366), ki ju je izdala SAZU. Tretja knjiga, ki je logično nadaljevanje omenjenih prvih dveh, pa je izšla v seriji Fontes 1, katere izdajatelj je ZRC SAZU.

Notarske knjige so bile v srednjem veku v obmorskih mestih izredno pomembne. Notar, ki je v svoje knjige beležil pravne, poslovne in privatne zapise, je bil pooblaščen oseba in je užival javno zaupanje. Notarski zapis je kot javna listina imel pomen samostojnega dokazila. V notarsko knjigo je notar vpisoval skrajšane predloge vsebine listine, t.i. »imbreviature«, pri čemer je nepomembne dele formul izpuščal. Na osnovi predloge je notar izdelal popoln tekst originalne listine, če je stranka potrebovala original.

Arhiv v Piranu hrani kot pisno dediščino ostalin mestne uprave vrsto notarskih knjig, med katerimi so nekatere ohranjene le v fragmentih. Časovno segajo v zadnji dve desetletji 13. in v prvi dve 14. stoletja. Bolj ali manj popolnih je ohranjenih 17 notarskih knjig. Ker se posamezne knjige časovno prekrivajo, pomeni, da je v Piranu notarsko dejavnost opravljalo istočasno več notarjev. Prvi dve objavljeni piranski notarski knjigi (I. od 1281-1287/89, 1144 listin; II. od 1284-1288, 633 listin) je pisal notar Dominicus Petenarius, ki je do leta 1300 vodil še več knjig. V tretji knjigi objavlja Darja Mihelič 6. piransko notarsko knjigo, ki zajema čas od 1289-1292 in vsebuje 589 listin. Pisec te knjige je notar Sclau(i)onus. Avtorica meni, da je omenjeni notar verjetno identičen z notarjem Sclauonom de Bel(l)ono, ki se v zapiskih večkrat omenja.

V uvodnih poglavjih je avtorica posvetila svoja razmišljanja predvsem značilnostim in posebnostim rokopisa tretje objavljene knjige ter na ta način predstavila izvirnik. Posebej je opozorila na značilnosti pisave, ločila, okrajšave besed, skratka dala je izčrpno paleografsko analizo teksta. Obdelala pa je tudi nekatere diplomatične značilnosti notarskih vpisov. Jezik tekstov je vulgarizirana latinščina, slovnično nepravilna z mnogimi vplivi italijanščine. Vsa uvodna besedila so prevedena tudi v angleščino, kar bo piranske notarske knjige približalo tudi širši strokovni javnosti.

Osrednji del knjige predstavlja prepis izvirnika v celoti brez okrajšav posameznih formul (str. 41 do 165). Notarski vpisi (vseh je 589) so zaporedoma oštevilčeni in imajo kratek regest v slovenščini in angleščini. Objavljeni notarski vpisi so vsebinsko in tematsko zelo bogati. Prevladujejo vpisi z značajem zadolžnic (okr. 50%). V glavnem iz imbreviatur izvemo, katero trgovsko blago je vzel dolжник na kredit. Največkrat se omenjata vino in žito, naletimo pa tudi na sol, platno, oklepe, plovila. Pogosto se kot obveza dolžnika navaja samo gotovina, oziroma vrednost posojila v denarju. Zelo redko se omenja v zadolžnicah trgovsko blago, s katerim bi dolжник poravnaval svojo kreditno obveznost. Tekst piranske zadolžnice, v primerjavi z dubrovniško ali zadarsko, je zelo lakoničen brez specialnih formul, ki bi izhajale iz kreditnega poslovanja. Poleg datuma se omenja ime dolžnika in upnika, vsota, rok vračanja posojila in kazni za prekršček roka (običajno »sub pena tercii«). Jamstvo, poroštvo in zastava so včasih sestavni del zapisa, pojavljajo pa se tudi v obliki samostojnih zapisov. Vrnitev dolga je zabeležena v obliki pobotnice kot samostojen vpis. Običajen način razveljavitve dolžniškega razmerja je bil križec na levi strani vpisa ali prečrtavanja zadolžnice.

Med drugimi pogodbami je piranski notar v svojo knjigo zapisoval še dogovore v zvezi s poslovanjem oziroma storitvami, delovanjem poslovnih in trgovskih družb, oddajanjem nepremičnin v najeme in zakupe. Precej je vpisov oporok (20), ki glede na raznovrstnost podatkov sodijo med izredno bogat vir za poznavanje premoženjskega stanja prebivalcev Pirana. Podobno sliko nudijo tudi popisi premoženja sirot. Za oporokami in inventarji po svoji povednosti ne zaostajajo ženitne pogodbe. V 6. knjigi je tudi veliko število vpisov, ki zadevajo sodne postopke.

Imbreviature so sestavljene po določenem formularju. Na začetku je simbolična invokacija v obliki križa, temu sledi črka C, njej pa datum. Obsežnejša oblika datuma je vpisana na začetku novega leta, zato najdemo v vpisih le dan in mesec. Dan je označen na bolonjski način. Datumu sledi omemba prič, nato sledi jedro vpisa-pogodba. Vpis zaključuje grožnja s kaznijo, če se poslovni partner ne bi držal dogovora.

Avtorica pri prepisu zelo vestno sledi izvirniku, okrajšave razrešuje v skladu z oznakami krajsanja. Ohranja vse nedoslednosti besedila. V opombah k vsakemu vpisu posebej pojasnjuje in razloži razne posebnosti, popravke in dopolnila, ki jih je uporabljal ali vnašal v besedilo notar. Opozarja tudi na razne dodatne znake, ki jih je notar beležil na robu knjige ob vpisu (t.i. marginalne beležke). Izdaja notarskih vpisov je s sprotnim načinom navajanja opomb pridobila na uporabnosti.

Na koncu knjige je zelo pregleden seznam in povzetek vpisov z označbo folija, datuma in kratkim regestom. Izredno natančno so izdelani registri, tako seznam osebnih in krajevnih imen. Še posebej bi opozoril na stvarni register, ki ga lahko uporabimo tudi kot slovar latinskih besed, ki jih je avtorica

našla v vpisanih pogodbah. K vsakemu latinskemu pojmu je namreč dodan slovenski prevod. To bi bila lahko podlaga, da bi sčasoma tudi pri nas izdelali strokovni slovar srednjeveške latinščine, podobno, kot ga imajo Hrvati.

V drugi knjigi izdaje piranskih notarskih knjig je Darja Mihelič objavila nekaj faksimilov. Mislim, da bi bilo smotno, če bi tudi v tretji knjigi ali v naslednjih izdajah objavila nekaj strani faksimilov, ki bi v marsičem pojasnili njena izvajanja v uvodnih poglavjih pa tudi neposredno predstavili vsebino imbreviatur.

Izdajanje najstarejših notarskih knjig Piranskega arhiva predstavlja izredno bogato podlago za preučevanje zgodovine Pirana, pa tudi za zgodovino širšega zaledja in še posebej za zgodovino slovenske Istre. Objavljeno arhivsko gradivo pa ne bo služilo samo zgodovinarjem, ampak tudi drugim znanstvenim strokam (jezikoslovje, pravo). V notarskih vpisih se namreč odraža takratni vsakdan.

Ignacij Voje

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet des Republik Slowenien. 6. zvezek. Ur. Vincenc Rajšp, Ljubljana : ZRC SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 2000. 385 strani.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet des Republik Slowenien. 7. zvezek. Ur. Vincenc Rajšp, Ljubljana : ZRC SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 2001. 131 strani.

Projekt, ki si ga je zamislil urednik Vincenc Rajšp je v celoti izpolnjen. Kot je pri predstavitvi 1. zvezka leta 1995 napovedal, da bo vsako leto izšel en zvezek, 7. torej čez sedem let, je naposled uresničeno. V to delo je vtakano ogromno naporov, prepričevanj in trdega dela urednika in sodelavcev arhivarjev, da je projekt brez zamude dokončan. Dragocena publikacija o prostorski predstavitvi Slovenije izpred 200 let je plod sodelovanja ZRC SAZU in Arhiva Republike Slovenije ter podprto s številnimi sponzorji. Verjetno se še premalo zavedamo, kako dragoceno gradivo je sedaj dostopno najširšemu krogu raziskovalcev.

Z uspešnim zaključkom projekta smo dobili natančno izrisano – kartografsko upodobljeno in tekstovno opisano Slovenijo z druge polovice 18. stoletja. Ker gre za pionirsko delo, nam te karte in opisi za posamezne sekcije, na katere je bila razdeljena Slovenija, ohranjajo marsikatero podrobnost na terenu, ki nam jih drugi pisni viri ne morejo ponazoriti. Ena od nalog zgodovinarjev in raziskovalcev bo, podrobneje proučiti toponime in predvsem ledinska imena, saj gre za prvi tovrstni topografski opis slovenskega ozemlja. K proučevanju tega gradiva bodo pritegnjeni tudi drugi strokovnjaki s področja prostorskega planiranja, gozdarstva (sestava avtohtonega gozda) ekologije, prava (razni pojmi), cerkvene ureditve, umetnostne zgodovine (objekti grajeni iz trdnega materiala: gradovi, cerkve, javni uradi), obramboslovja (strateške točke, obrambne pozicije). Strokovnjakom iz Slovenije je prvim uspelo izdati to dragoceno gradivo iz zbirk Vojnega arhiva na Dunaju v faksimilirani in pisni izdaji, za kar zaslužijo izjemno priznanje.

Koncept 6. in 7. knjige je podoben, kot ga srečamo v prejšnjih petih zvezkih (recenzije so objavljene v ZČ, I. zv. letnik 50/3, 1996, str. 457–459, II. zv. 51/2, 1997, str. 287–288; III. zv. 52/2, 1998, str. 292–296; IV. zv., 52/4, 1998, str. 616–618; V. zv., 54/3, 2000, str. 472–474). Spremno besedo je prispeval Feliks J. Bister, ki jo je v 7. zvezku razširil z razmišljanjem ob zaključku projekta. O jožefinskem vojaškem zemljevidu, njegovem nastajanju in izvedbi je obsežen članek napisal eden od zaslužnih avstrijskih sodelavcev Erich Hilbrand, ki je tekst prilagajal vsebini posameznega zvezka. Pojasnila k vsebini 6. i. 7. zvezka pa je podal glavni organizator projekta in urednik Vincenc Rajšp.

V vsebinski predstavitvi 6. in 7. knjige bom skušal opozoriti na nekatere posebnosti in značilnosti določenega področja na katerega naletimo v opisih. Karte (zemljevidi) namreč dopolnjujejo pisni del Jožefinskih merjenj, saj natančneje predstavljajo tiste pojave na terenu, ki jih pisno ni bilo mogoče dovolj nazorno prikazati.